

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING ANALITIK TAFAKKURINI
SHAKLLANTIRISHDA O‘QISH SAVODXONLIGINI
SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI.**

Qoraboyev Husniddin Kamolovich

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga
o‘rgatish milliy markazi katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida analitik tafakkurini shakllantirishning pedagogik shart- sharoitlari tahlil qilingan. O‘quvchilarda analitik tafakkurni shakllantirishda o‘qish savodxonligini shakllantirishning didaktik imkoniyatlari asoslab berilgan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining analitik tafakkurini shakllantirish yuzasidan metodik tavsiyalar berilgan.

***Kalit so‘zlar:** boshlang‘ich ta’lim, analitik tafakkur, tahlil qilish, tasavvur, o‘qish savodxonligi, o‘zaro hamkorlik, samaradorlik.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi “Xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-son Farmoni, 2017 yil 12 yanvardagi “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha komissiya tuzish to‘g‘risida”gi farmoyishi, “O‘zbekiston respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish orqali o‘quvchi yoshlarni boshlang‘ich sinflardan o‘qish savodxonligi ko‘nikmalarini oshirishning didaktik imkoniyatlari ortadi.

Bugungi kunda xorijiy mamlakatlarda ham kichik yoshdagi bolalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish masalalariga alohida ahamiyat berilmoqda. Jahon ta'lim amaliyotida boshlang'ich sinflardan boshlab o'quvchilarni badiiy matnni tushunish, uning mazmunini anglash va idrok etishning nazariy asoslari ilmiy, ilmiy-metodik jihatdan tadqiq etilmoqda. Finlandiyada kitobxonlik darajasini oshirishda ota-onaning mas'uliyatini kuchaytirish, AQShda badiiy-estetik tafakkur tarbiyasi, Germaniyada bolalar adabiyotida dramaga oid tushunchalarni shakllantirish yuzasidan ilmiy- tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tahlil ko'nikmalarini tarkib toptirish va ularni innovatsion yondashuv asosida takomillashtirish bo'yicha ilmiy-metodik ishlar amalga oshirilmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini shakllantirish masalalari Q.Abdullayeva, S.Matchonov, B.Makulova, T.G'afforova; yuqori sinf adabiyot darslarida o'quvchilarning adabiy-nazariy tushunchalarini shakllantirish masalalari A.Zunnunov, Q.Yo'ldoshev, M.Mirqosimova, U.M.Marasulova, R.X.Niyozmetova, Q.P.Husanbayevalarning ilmiy ishlarida tahlil etilgan; bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish masalalari K.Qosimova, Sh.Yo'ldosheva, X.G'ulomova, A.Q. Nisanbayevalar tomonidan tadqiq qilingan.

Boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarda bolalikdan badiiy adabiyotga havas uyg'otish, ularning obrazli tafakkurini o'stirish, ko'p jihatdan ta'lim tamoyillari va metodlarining to'g'ri qo'llanilishiga bog'liq. Ilmiy asosda to'g'ri tanlangan metod o'quvchi shaxsini rivojlantirish, aqliy faoliyatini faollashtirish va mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishda asosiy o'rin egallaydi.

Muammoning hayotiy ildizi shundaki, tadqiqotchi N.Jo'rayev haqli ravishda ta'kidlaganidek, "Hozirgi kunga kelib, bilim berish texnologiyalarining uzluksiz ortib borishi bilan o'quvchilarda o'qishga nisbatan munosabat o'zgarib, bu bilimlarning barchasini o'zlashtirib olish imkoniyati kamaymoqda, o'qishga nisbatan qiziqish so'nmoqda.[1.123] Shuning uchun ularga bu bilimlardan foydalanish, ularni qayta tiklash, o'qishni takomillashtirish, qayta ishlash strategiyasini o'rgatish maqsadga muvofiqdir"[2.123].

O'qitishning mohiyati ham o'quvchilarni tushunchalar bilan qurollantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishdan iboratdir. Voqelikdagi narsa va hodisalar to'g'risidagi tushunchalar har bir kishining ongida bolalikdan boshlab to umrining oxirigacha takomillashib boradi. Shuning uchun ham o'quvchilarda boshlang'ich sinflardan boshlab adabiy tushunchalarni shakllantirish – sinfda va sinfdan tashqari o'qish darslarining asosiy vazifalaridan biri, deyish mumkin.

O'qish darslari boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'rganiladigan badiiy asarlarni bir-biridan farqlash, yozuvchining hayotiy voqealarni qanday vositalar yordamida aks ettirgani, qanday adabiy qahramonlar yaratganini tushunish, asar qahramonlarining xatti-harakatiga o'z munosabatini bildirish, ularni baholay olish va tegishli xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.[3.21] O'qituvchi adabiy tushunchalarni o'rgatish jarayonida ifodali o'qish, matnni yod olish, qayta hikoya qilish, savol-topshiriqlar ustida ishlash, ijodiy yozma ishlar yozdirish usullaridan foydalanadi.

Nutq madaniyatini shakllantirish bilan bog'liq adabiy tushunchalar yuzasidan hosil qilinadigan elementar bilimlar orqali o'quvchilar kishilarning fikrlari, his-tuyg'ulari va ichki dunyosini ifodalashda badiiy nutqning ahamiyatini anglab boradilar. O'quvchilarda adabiy tushunchalarni hosil qilishda ularning badiiy adabiyot san'atning bir turi ekanini anglashlariga erishish lozim. Buning uchun badiiy asarda tasvirlangan voqea-hodisalarning rasmda ranglar orqali ifodalanishini namoyish qilish orqali badiiy adabiyot tasviriy san'at kabi san'at turi deb tushuntirish mumkin.[4.23] Har ikkisida hayotiy voqealar aks etishi, tasviriy san'atda ranglar orqali, badiiy adabiyotda so'zlar orqali tasvirlanishi haqida ma'lumot berish foydadan xoli bo'lmaydi. Asar yaratish uchun yozuvchi so'zga boy bo'lishi lozim ekanligi, bunga o'qish-o'rganish orqali erishish mumkinligini o'quvchilar ongiga yetkazish zarur. Boshlang'ich sinflarda adabiy tushunchalarni o'quvchilar yaxshi o'zlashtirishlari uchun o'qituvchi adabiyot nazariyasidan ilmiy tushunchalarga ega bo'lishi, asar tahlilida nimalarga e'tibor berilishini ajratib olishi, o'qitish usullarini yaxshi bilishi, tahlilga ijodiy yondashishi, o'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olishi o'qish darslarida badiiy asarni o'qitish sifatini belgilovchi omillardandir.

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida so'z san'atini bevosita idrok etish qobiliyatining rivojlanishi asar syujetining o'ziga manzur jihatlarini aniqlash, qahramonlarning xatti-harakatlarini baholash, o'z xulosalarini umumlashtirib bayon qilish tarzidagi adabiy tahlil ko'nikmalarini egallay borishiga bog'liq. Boshlang'ich sinflarda o'qish ta'limi o'quvchilarning savodxonligi, kitobxonlik malakasini shakllantirish va shu orqali ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga xizmat qilishdek birdan-bir vazifasini bajarishda adabiy tushunchalarga tayanadi. Shunga ko'ra, adabiy tushunchalar nafaqat nazariy ahamiyat kasb etadi, balki juda muhim amaliy mohiyatga ham egadir. Globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda adabiy tushunchalar vositasida o'quvchilarning kitobxonlik va mutolaa madaniyatini shakllantirishning test, qiyosiy tahlil, suhbat, mustaqil ish bilan bog'liq interfaol usullardan foydalanish o'qish ta'limi samardorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qish darslarida o'quvchilarni badiiy matnni tushunish, undan kelib chiqadigan tarbiyaviy g'oyani anglashga o'rgatishda PIRLS - tadqiqot metodlaridan foydalanish bevosita adabiy tushunchalar bilan bog'liq tarzda amalga oshirilishini talab etadi. Bu esa boshlang'ich sinflar bitiruvchisining Xalqaro baholash dasturlari bo'yicha yuqori natijalarga erishishi uchun zamin hozirlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. To'xliyev B. *Adabiyot o'qitish metodikasi*. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2012. – 144 b.

Uzluksiz adabiy ta'lim yo'rig'i (konsepsiyasi). – T.: O'zPFITI, 1995. – 22 b

2. Shukurov Yo. *So'z san'ati so'zligi*. – T.: Zarqalam, 2006. – B 7-10.

3. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva SH., Sariyev SH. *Ona tili o'qitish metodikasi*. – T.: Noshir, 2009. – 424 b.

4. SILVA, Ezekiel Tan of. *The Act of reading: psychological foundations for a pedagogy of reading*. 10 ed. – Sgo Paulo: Cortez, 2007. – p 95.